

Iisalmen luontouutiset
2010

Hallitus:

Puheenjohtaja

Heidi Niemeläinen

heidi.niemelainen@iisalmi.fi

Varapuheenjohtaja

Jukka Väre

jukka.vare@iisalmi.fi

Rahastonhoitaja, museonhoitaja

Pertti Kaarakainen

pertti.kaarakainen@gmail.com

Sihteeri

Jarmo Yliluoma

jyliluoma@gmail.com

Muut hallituksen jäsenet

Sirkka Immonen

sirkka_imm@hotmail.com

Kai Jäderholm

jader@dnainternet.net

Juha-Pekka Kettunen

pe.kettu@pp.inet.fi

Jouko Pulkka

jouko.pulkka@luontosavo.com

Marjatta Saarinen

marjatta.saarinen@pp.inet.fi

Eini Tallgren

eini.tallgren@meili.fi

Anna Hahtola (varajäsen)

Pertti Rönkkö (varajäsen)

Kannen liito-oravan kuva: Uolevi Skarén

Taitto: Jarmo Yliluoma

Tässä lehdessä

Puheenjohtajan palsta <i>Heidi Niemeläinen</i>	3
Retkellä Solovetskissa <i>Sirkka Immonen</i>	4
Biologian työkurssin syysretki 1995 <i>Uolevi Skarén</i>	5
Luontoasema kaikkien käyttöön <i>Pertti Kaarakainen</i>	6
Ammutaan mitä sattuu <i>Uolevi Skarén</i>	7
Kasvijaoksen vuosi 2010 <i>Matti Tallgren</i>	8
Pikkusieppo pesi rakennuksessa <i>Uolevi Skarén ja Ilpo Kuronen</i>	9
Valokuvia kaivataan! <i>Jarmo Yliluoma</i>	11
Viirupöllöpariskunta kuoli nälkään <i>Uolevi Skarén ja Pertti Kaarakainen</i>	12
Lintupaikkaesittely - Kihlovirta <i>Jarmo Yliluoma</i>	13
Lintupaikkaesittely - Iso-Ahmo <i>Jarmo Yliluoma</i>	14
Uudet kotisivut <i>Pertti Kaarakainen</i>	15
Herhiläinen <i>Matti Tallgren</i>	16
Ylä-Savon liito-oravat 2008 <i>Uolevi Skarén</i>	17
Ylä-Savon liito-oravat 2009 <i>Uolevi Skarén</i>	22
Pertti Kaarakaiselle tunnustus <i>Jarmo Yliluoma</i>	27
Ostoksille luontomuseoon <i>Pertti kaarakainen</i>	27

Puheenjohtajan palsta

Vuoden alussa mediassa kiisteltiin siitä, että eletäänkö nyt toisen vuosituhatosen ensimmäisen vuosikymmenen viimeistä vuotta vai toisen vuosikymmenen ensimmäistä vuotta (itse kuulun ensimmäisen vaihtoehdon leiriin). Tällaisiakin kysymyksiä pohditaan naapurikaupunkimme Kuopion luonnonsuojeluyhdistyksen piirissä. Siellä nimittäin kokoontuu yhdistyksen alakerhona matemaattinen kerho Sigma, joka houkuttelee toiminnallaan mukaan yhdistykseen myös nuoria. Myös meillä täällä Iisalmessa kaivattaisiin omien perinteisten jaostojemme rinnalle uusia, enemmän nuoria mukaan houkuttelevia vaihtoehtoja. Jospa uudistunut hallitus saisi innovaatioita asian suhteen. Parhainta olisi, mikäli joku teistä nuorista itse vaikka yhdessä kaverin kanssa, innostuisi pitämään opinto/harrastuspiiriä! Me hallituksesta voimme tarjota tiloja ja muuta tukea; ei kun rohkeasti pirautus jollekin hallituksen jäsenistä. Yhteystiedot löytyvät tästä lehdestä toisaalta.

Oma puheenjohtajakauteni lähenee loppuun. Neljä vuotta on hurahtanut ohi todella liivakasti. Paljon tapahtumia on siihen aikaan mahtunut, kiitos siitä teille ja luonnolle tietysti myös. Retkitoimintaa on lisätty ja varsinkin retkikerhon alussa saimme myös uusia jäseniä mukaan toimintaan. Se on helppo tapana nauttia yhdistyksen jäsenyydestä ja olla mukana toiminnassa, vaikka muuten ei koe esimerkiksi kokouksissa läsnäoloa omakseen. Pidetään retket mielessä edelleen!

Tämän kuluneen vuoden merkittävimmäksi asiaksi nostaisin onnistumisemme Venakoniemen kaavan suhteen. Ensimmäiset hytymaljakas-löydöt teki Tarmo Saastamoinen (Iisalmen luontouutiset 2008). Vähän myöhemmin paikalla kävi myös sienijaoksen vetäjä Sirkka Immonen. Näiden löytöjen perusteella alueelle suunniteltu tielinjaus muu-

tettiin lähes niin kuin edellinen ympäristönsuojelujaoksemme vetäjä Anna Hahtola oli kaavatyön alkupuolella esittänytkin. Venakossa elää myös liito-orava ja sille jätettyihin alueisiin yhdistyksemme ei ole nykyisessä kaavaesityksessä tyytyväinen. Muina merkittävinä asioina ovat mm. Keskimmäisen lintuaseman kunnostus yhdessä kaupungin kanssa sekä uuden luontopolun tekemisessä mukana oleminen. Luontopolku tehtiin Paloisvuoren ja Saunaniemen alueille vanhaa luontopolun pohjaa sekä muuta polkuverkostoa hyödyntäen. Polun varsinaisesta suunnittelusta vastasi paikallinen metsänhoitoyhdistys ja toteutuksesta kaupunki. Käykääpä tutustumassa! Uudistuneen lintuaseman myötä toivottavasti myös sen käyttöaste nousee, koska muuttolintujen saapuessa siellä voi kokea huiimia luontoelämyksiä, varsinkin jos maltaa jäädä asemalle yöpymään ja saa herätä lintujen keväthuumaan.

Toivotan onnea uudelle puheenjohtajallemme Jarmo Yliluomalle hänen saadessaan vastuukapulan käteensä. Pohjois-Savon luonnonsuojelupiirissä jatkaa varsinaisena edustajana Sirkka Immonen. Piirin yleiskokouksethan ovat avoimia kaikille teille hyvät jäsenet! Yhdistys valitsee ainoastaan ns. viralliset edustajat. Piirimme syyskokous pidettiin 12.11 Kuopiossa, missä pääsimme tutustumaan Kuopion Luonnontieteellisen museon kokoelmiin Poijutien toimipaikassa. Kuopion museo on maamme isojen tieteellisten museoiden joukossa muuten poikkeus, koska sitä ylläpitää Kuopion kaupunki. Kuopio ymmärtää museotyön arvon ja pitää kokoelmista huolta sekä on palkannut museolle kiitettävästi asiantuntijoita. Piirin kokousilmoitukset löytyvät ainakin Luonnonsuojeluliiton internetsivuja seuraamalla.

Retkellä Solovetskissa

Kuva: Sirkka Immonen

Heinäkuun helteillä 11.7. – 18.7.2010 pääsin mukaan luonto- ja kulttuurimatkalle Itä-Karjalan kyliin ja Solovetskin luostarisaaarelle. Retkeä mainostettiin valasretkenä – ja kylähän niitä valaita jonkin verran nähtiinkin. Retken järjesti Koillis-Savon Luonnonystävät.

Kajaanin ja Vartiuksen kautta ajettiin Kostonmukseen ja sieltä kuhmuraista teitä pitkin Jyskyjärvelle. Sieltä osa matkalaisista ajeli Tsirka-Kemijokea pitkin komeilla tervaveneillä Paanajärven vanhaan kylään, osa ajeli linja-auton kyydissä. Edelleen matka jatkui Belomorskiin (Sorokkaan), koska Vienan Kemissä ei vesiongelmiin vuoksi voinut yöpyä.

Seuraavana päivänä päästiin laivalla Vienamerelle ja Solovetskiin. Illalla vielä tutustuttiin muurin ympäröimään luostariin. Torstaina taas venekyydillä siirryttiin Suureen Jänissaareen tutustumaan varpujen peittämiin labyrinthteihin ja merenrantakasvilisuuteen. Nähtiin siellä merikihu, riekkopoi-
kue ja kuultiin lapinsirkkujen sirputusta. Ensimmäinen maitovalas näyttäytyi. Iltopäivällä ehdittiin vielä Sekirnajanmäen luostariin ja vanhaan kasvitieteelliseen puutarhaan.

Töyssykyytiä ajeltiin pienellä linja-autolla paikasta toiseen.

Perjantaina käytiin soutuveneretkellä saaren kanavilla ja järvillä. Ja iltopäivällä oli retken kohokohta: vaellus valasniemelle, 6 km patikointi vanhan metsän kautta laskuvesirannalle, ja siitä puoli kilometriä niemen kärkeen. Matkalla nähtiin merikotkan pesä ja itse merikotkakin puussa istumassa. Rannikolla oli melkoinen mekastus, kun sadoittain tiiroja, sirrejä, lokkeja, valkovikloja ja karikukkoja hyökkäili ja lenteli parvissa. Valasryhmä oli jäänyt kauemmaksi rannasta, koska sää oli tuulinen ja sateinen. Yksi valasemo kahden poikasen kanssa esiintyi lähellä ja harjoitteli kalastusta. Kauan niitä ei saanut ihaila, kun oppaat hoputtivat nousuveden takia paluumatkalle. Märkinä ja kylmissään selvittiin linja-autolle.

Lauantaina Solovetsk jätettiin ja tuulella ja kovassa aallokossa lähdettiin Kuzovin saarelle. Lähellä rantaa lähtiessä uiskenteli parta-hylje ja lensi melkoinen määrä meriharakoita ja riskilöitä. Laivaan asettui joukko selkälö-
keja sämpylöitä kerjäämään. Kuzovin saaret

ovat olleet muinaissaamelaisten rantautumispaikkoja, ja näimme satoja seitakiviasetelmia. Kasvillisuus on tundraa, ja ylhäällä Vienanmeren korkeimmalla kohdalla (120m merenpinnasta) saattoi tunnistaa, että olemme ”Valkoisella merellä”. Unesco on puuhaamassa näitä saaria ”Maailmanperintö- listalle”. Matka jatkui laivalla Vienan Kemiin.

Sieltä linja-autolla ajettiin Vuokkiniemeen Uhtuan ja Kalevalan kautta. Viimeisenä retkipäivänä pysähdyttiin vielä Kostamuksessa ja tehtiin vaellus Ystävyiden puiston reunamilla.

Uolevi Skarén

Biologian työkurssin syysretki 1995

Iisalmen lukiossa pidettiin vapaaehtoisten biologian lisäkurssien lopussa monituntinen maastoretki. Seuraavassa on muistelma tällaisesta.

Sunnuntai-aamuna 24.9.1995 kokoontuivat kaikki 13 kurssilaista lukion eteen. Nuoriso-
bussilla lähdettiin liikkeelle kauniissa syysäässä. Aluksi poikettiin Iisalmen satamassa kiikaroimassa. Kolme västäräkkiä kipitti hiekkarannalla. Venelaiturilla lepäili 15 kalalokkia ja saman verran talvipukuisia naurulokkeja.

LAMMASPURON KORVESSA

Iisalmen pohjoisrajoilla tutustuttiin seutukunnan ainoaan hakkaamatta säästyneeseen, perkaamattomaan korpipurolaaksoon. Juhlavat kuuset hippiäisineen ja isot syysnuutuneet kotkansiipisaniaiset tekivät vaikutuksen matkalaisiin. Tässä korvessa asuu myös liito-orava, kuten ulosteista todettiin. Kaksi sille ripustettua pönttöä sattuiivat nyt kuitenkin olemaan tyhjinä. Niihin kiipesivät tytöt, koska pojilla tuntui olevan jäljellä enemmän itsesuojeluvaihtoa eli pelkoa puusta putoamiseen.

Sen jälkeen kurssilaiset saivat peitepiirroskar-
tan avulla etsiä maastosta kymmenen salakuop-

Matkalla oli asiantuntevat oppaat, jokaisessa retkikohteessa omansa ja vielä yksi pääopas ja tulkki koko matkan ajan. Luonnonsuojelu-
liitosta oli asiantuntijana esitelmöimässä venä-
jäkordinaattori ja vanhojen metsien tuntija Olli Turunen. Matkan järjesteli yhdessä matkatoimiston kanssa Tuula Muranen Muuruve-
deltä. Hänelle erityiskiitokset mielenkiin-
toisesta matkasta.

pa-ansaa pikkunisäkkäille. Pyydykset olivat olleet vireessä vain kolme yötä, mutta saalis oli mahtava. Muun muassa saatiin kaksi met-
säso-
pulia ja kuusi mustapäästäistä.

SUKEVAN SALOILLA

Matkusjoen niskalla Lahnakoskella poiketi-
tiin hetkeksi. Paikalla on saukkojen perinteis-
esti sukupolvesta toiseen käyttämä
reviirinmerkintäkohta tiuhan rantakuusen al-
la. Siinä oli nytkin useita tuoreentuntu-
isia ulosteita kertomassa Euroopassa uhanalaisen
näätäeläimen läsnäolosta.

Kulkuneuvon jäätyä Saukkosuon kala-altail-
le, retki jatkui. Siianpoikasten kasvatuslammi-
koista oli vesi laskettu vähiin, ja iso rysä oli
pyydystämässä kaloja syysistutuksiin. Kaksi
komeata laulujoutsenta uiskenteli altaissa.

Läheisissä vankilan peltujen jättiladoissa tu-
tustuttiin tuulihaukalle tehtyyn pesälaatik-
koon. Itse haukkakin oli vielä paikalla. Samasta ladosta löytyi kaksi katiskaa, molem-
pien nielut saukon pyöristäminä. Koska koko
edellisen päivän satoi, raahasimme mukana
nuotiopuusaakkiä. Pojat sitä vuorotellen kanto-
ivat. Tavoittena oli eräs Raudanjoen salokoski.

Matkalla nähtiin myyräjahdissa Lapin tuntureilta etelään lähtenyt piekana. Polulla osuttiin myös isoihin kakkapötköihin, jotka pääteltiin karhun tekemiksi muun muassa pyyhkimispaperin puuttumisesta. Kun oli vielä tarkistettu eräs helmipöllöpönttö, päästiin lopulta koskelle, ruskan jo värjätessä rantapuita. Nuotiolla käristettiin sitten makkaroit ja nautiskeltiin eväistä ja leppoisasta elämästä. Majavan jysmä haapapölkkykin löytyi koski- kiviin juuttuneena.

Niin alkoi paluumatka, jonka aikana näimme vielä lapinharakan eli isolepinkäisen kalaaltailla myyriä ja pikkulintuja väijymässä. Edessä oli ensimmäisen jakson päätöskoeviikko, jolle virkistynein mielin valmistauduimme.

Pertti Kaarakainen

Luontoasema kaikkien käyttöön

Keväällä aikaisin kun lunta oli vielä maassa, kävin tarkistamassa Iisalmen Keskimmäisen rannalla olevan luontoaseman. Se oli mennyt hyvin huonoon kuntoon. Kattohuovat olivat repeytyneet suuresta osasta kattoa pois. Välikatto oli kärsinyt vesivahinkoja.

Hallituksen yhteisellä päätöksellä sovimme, että voin suunnitella kaupungin liikuntatoimiston Ilkka Pellikan kanssa majan korjauksesta. Sovittiin, että työ ja kaikki materiaali saataisiin kaupungilta. Katto tuli korjattua, lahot veden vahingoittamat katon alukset vaihdettiin uusiin, myös välikattoa korjattiin. WC siirrettiin parempaan paikkaan. Aseman ympäristöä raivattiin ja siistittiin sekä pitkospuita uusittiin.

Tulipaikka poltto puineen on noin 150 metrin päässä kaupunkiin päin. Siellä voi keittää kahvit ja paistaa makkarat. Tämän jälkeen majaa käytiin perin pohjin siivoamassa 8 innokkaan talkoolaisen kanssa. Sovimme yhdessä

Retkeläiset, kuva: Uolevi Skarén

pelisäännöistä kuka ja miten majaa voi käyttää.

Uimahallilla on luontoaseman avain, jonka saa kuittausta vastaan. Kun menet asemalle tarkista onko edellinen kävijä siivonnut jälkensä. Jos paikat ovat siivoamatta ilmoita avaimia palauttaessasi asiasta. Tällöin siivouksesta aiheutuneet kulut voidaan veloittaa sen sotkijoilta. Noin kolmenkymmenen metrin päässä asemasta on lintutorni, josta on hyvä bongailta lintuja.

Asema löytyy Iisalmen Keskimmäisen järven länsirannalta. Ajo-ohje: Iisalmen pohjoispuolella valtatie nro 27 (Kiuruvedelle ja Kalajoelle) erottua Ouluun ja Vieremälle vievästä tiestä nro 88 käännytään noin 1,7 km:n päästä vasemmalle (etelään) metsäautotielle (viitta lintutorni 0,9 km). Auton voi jättää tienvarteen ja jatkaa polkua lintutornille.

Käykääpä tutustumassa paikkaan!

Ammutaan mitä sattuu

Metsästyskausi on tuskin vasta alkanut, kun jo kuuluu kummia:

Jahtiukoilla tuntuu olevan pistämätön näkökyky. Sorsia paukutellaan niin pimeässä, että kokenutkin bongari olisi sormi suussa miettiesään mikä lintulaji on edessä. Vaikka mitäpä tuota turhaan pohtimaan. Eihän kohteena tarvitse välttämättä olla edes lintu. Oma katiskanmerkkini, ylen kaunis muovinen taskumatti pamautettiin riekaleiksi: kaipa se oli sinisen sorsan, siis sinisorsan näköinen?

Keskelle Ylä-Savon jätekeskuksen pääväylää taas oli jo 15.8.2010 haulitettu nuori, rauhoitettu kalalokki. Se oli hädin tuskin enää elossa paikalle tullessani. Ruumiin avaus osoitti, että ampumisesta ei ollut voinut kulua pitkää aikaa.

Alueelle on riistanhoitopiirin suosituksesta myönnetty yksityisille lupa ampua 200 varista, 200 harmaalokkia ja 30 harakkaa. Vastavaa tapahtuu muuallakin Suomessa suurilla kaatopaikoilla. Niinpä Topinojan jätekeskuksessa Turun seudulla tapettiin 1980-luvulla yhteensä 100 000 meri- tai harmaalokkia, osa jopa pesimäaikaan, kertoo tutkija Mikael Kilpi Aronia-instituutista. Samoja lajeja tuhottiin vuosina 2004-2009 Helsingin seudulla lähes 50 000.

Myönnetään, että nämä lintuveijarit mielellään syövät muiden siivekkäiden munia ja poikasia. Herää kuitenkin kysymys, tapetaanko ohessa mitään muuta? Riistanhoitopiirien tosin pitäisi seurata mitä ja kuinka paljon ammutaan. Lieköhän missään moisia raportteja?

Tornion puolella tehtiin hiljattain selvää kahdesta, ilmeisesti harmaasta eli nuoresta laulujoutsenesta, kansallislinnusta. Ne ammuttiin "hanhina", kuten on käynyt ennenkin. Laki sa-

noo, ettei pidä ampua mitään, mitä ei varmasti tunne. Jos käry käy, ei auta sanoa, että "minä luulin".

Itse puolestani luulen, että nämä luulijat kylä tietävät mitä tekevät, mutta kiusaus käy ylivoimaiseksi: saanpa edes jotakin... Vuosia sitten ammuttiin Hernejärvellä ylen harvinainen mustahaikara – sorsana. Kaikkien metsästäjien kilven kiilloittamiseksi olisi hyvä, jos nämä sekopäät ilmiannettaisiin. "Muuten teistä keho muisto jää", sanotaan Meksikon pikajuna-viisussakin.

P.S.

Itä-Suomen syyttäjävirastolta tuli lokakuussa 2010 päätös: Jää luotettavasti näyttämättä, että ampuja olisi syyllistynyt siihen mistä häntä on kuultu minkä vuoksi jätetään syyttämättä.

Kalalokki, kuva: Jarmo Yliluoma

Kasvijaoksen museokeskeinen vuosi

Jaoston toiminnan ”sisäkeskeisyys” on johtunut useiden ”ulkoilma-” ja retkeilypainotteisten kausien aikana paisuneesta putkilokasvikokoelmasta. On keskitytty kokoelman tarkistamiseen ja osin uudelleen järjestämiseen. Samalla on huomioitu kasvinimistön muutokset.

Iisalmen Luontomuseon noin 30000 putkilokasvinäytettä sisältävä Pohjola-painotteinen kokoelma mahtuu juuri ja juuri sille varattuun tilaan kamppaillen samalla museon määrittyskirjallisuus- ja tutkimuseripainosten kanssa.

Työ on suoritettu kahdessa osassa huomioon ottaen eri lähteistä ja medioista saatu mahdollisimman ajankohtainen informaatio sekä Oulun yliopiston kasvimuseon asiantuntija-apu:

I) Kokoelman yksityiskohtainen läpikäynti

- systematiikkamuutokset
- nimistömuutokset
- kasvilajien haun helpottaminen siten, että lajit ovat aakkosjärjestyksessä (heimot ja suvut edelleen systemaattisessa järjestyksessä) esimerkiksi suvussa *Galium* (matarat): *Galium album*, *Galium aparine*, *Galium boreale* jne.

Toki tämä haun helpotus tavallaan voi hämärtää sukulaissuhteita.

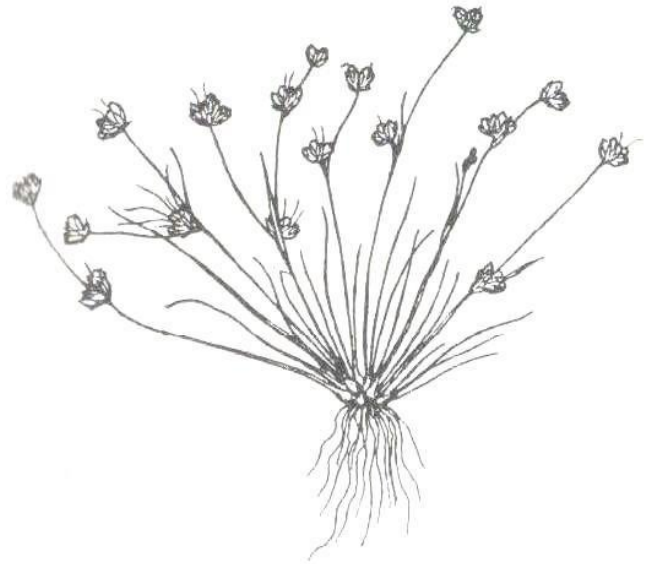
Näytteet ovat edelleen lajinsisäisesti kasvimaakunnittain ja niissä kunnittain etelästä pohjoiseen. Suomen kasvimaakunnan Obo (Pohjanmaa) kahtiajakoa osiin Obo (Oulun Pohjanmaa) ja Obu (Perä-Pohjanmaa) eikä kasvimaakunnan Lk (Kemin Lappi) kahtiajakoa osiin Lkk (Kittilän Lappi) ja Lks (Sompion Lappi) ole toistaiseksi kokoelmassa huomioitu. Myöskään kuntaliitoksista johtuvia kuntanimimuutoksia ei ole aina korjailtu vaan ne ovat usein näytteenottoaikaisessa muodossa.

II) Kokoelman herbaariotietokannan läpikäynti

- vastaavat tarkistukset, muutokset ja korjaukset kuten kohdassa I.
- uusien näytteiden tietolisäykset
- poistot ja siirrot mm. opetuskokoelmaan

Toki kauden 2010 aikana on retkeilty ja otettu vastaan putkilokasvinäytteitä koskien sekä luonnon- että kulttuurikasveja mm. Laatokan Karjalasta, Kangasniemeltä, Hyvinkäältä ja Varpaisjärveltä.

Seuraavassa on esitetty kaksi mainittavaa löytöä:

Piirros 1: Rentovihvilä (*Juncus bulbosus* syn. *Juncus supinus*) heimossa Vihviläkasvit (*Juncaceae*).

Uolevi Skarén löysi sen Älänteenjärven alueelta Rouskunhiekalta Rautavaaran ja Varpaisjärven rajalta. Kasvia kasvoi ± vesimuotona (mf. *fluitans*). Lajia ei juuri ole Ylä-Savosta tallennettu. Museon kokoelmassa on aiempi näyte Pielavedeltä.

Piirros 2: Mustakoiso (*Solanum nigrum*) heimossa koisokasvit (*Solanaceae*).

Iisalmessa asuva Sirkka Immonen huomasi tämän perunan sukulaisen ilmestyneen kotinsa pihaportaiden vieressä olevaan pelargoniaruukkuun – ehkä uuden mullan mukana. Lajia on Iisalmessa muutaman kerran tallennettu komposteilta ja linturuokintapaikoilta. Piirros 2:ssa oikealla on lähisukulainen tuttu punakoi-so (*Solanum dulcamara*), jota tavataan Ylä-Savossa yleisesti rannoilta ja mm. tukkipämpien ja autiotalojen pihoilta.

Putkilokasvikokoelman rinnalla pidettyä opintokokoelmaa on huomattavasti laajennettu ja lisätty. Sen käyttöastetta olisi saatava lisättyä. Sehän on museokävijöiden vapaasti selattavissa ilman museohenkilökunnan valvontaa ja apua.

Myös vuosi sitten aloitettua sammalopinto-kokoelmaa on laajennettu ja lisätty uusilla näytteillä mm. Kuusamosta ja Ylä-Savosta. Sekin on museokävijöiden vapaasti selattavissa. Uusimpana työnä on aloitettu jäkälopinto-kokoelman teko.

Jatkossa putkilokasvikokoelman uudelleenjärjestämisen ja tarkistamisen (myös tietokanta) valmistuttua voitaneen ”luvata” maastokaudella 2011 jaoston työskentelyn lisääntyvän retkillä ja luontokäynneillä kun vain saataisiin jäsenistö ja muut kasviharrastuksesta kiinnostuneet mukaan!

Lisätietoja kuvissa mainituista lajeista saa esimerkiksi Internetin Google-haulla sekä seuraavista teoksista:

Hämet-Ahti, L. ym. (toim.) 1998: *Retkeilykasvio*. 4. uudistettu painos, s. 372–374 ja 528. Yliopistopaino. Helsinki.

Mossberg, B., Stenberg, L. 2005: *Suuri Pohjolan kasvio* s. 525–526 ja 766. Tammi. Helsinki.

Uolevi Skarén ja Ilpo Kuronen

Pikkusieppo pesi rakennuksessa

Pikkusieppoa pidetään vanhan, hoitamattoman metsän asukkaana. Se viihtyy tiheissä, usein soistuvissa sekametsissä, joissa on lahoja koivupötkkelöitä (Hildén ja Linkola 1962).

Tällaisia metsiä on enää vähän. Niinpä laji kuuluu meillä ”silmylläpidettäviin” (NT) lintuihin (Koskimies ym. 2009). Se huomioidaan esimerkiksi METSO-ohjelman suojelupäätöksissä. Vuonna 2009 Suomessa rengastettiin vain kuusi poikasta 29 aikuisen lisäksi (Valkama ja Rainio 2009).

Kesällä 2010 meillä oli tilaisuus ”aitiopaikalta” tutustua pikkusiepon pesimisbiologiaan Mänttä-Vilppulassa (6892092:3373844). Ylälättäen lintu oli tehnyt pesänsä kuusivaltaisen metsän reunassa rakennukseen, puuliiterin pätyyn parin metrin korkeuteen. Viereen saattoi ajaa auton ”piilokokuksi”.

Pesä oli kyhätty kahden laudan väliseen seitsemän sentin rako. Yksi sivu oli avoin, koska toinen lauta päättyi tähän (ks. kuva). Pesä oli tehty ohuesta, kivien päällä kasvavasta

sammalesta, jota oli kerätty 15 sentin korkuiseksi kasaksi. Sen yläreuna oli lautojen tasalla, joten hautovasta emosta ei juuri muuta näkynyt kuin ympäristöä tarkkaileva pää. Naaras luotti suojaväriinsä niin että ihminen saattoi kulkea mitään huomaamatta vierestä ohilinnun hievahtamatta.

Pikkusieppo pesällään, kuva: Uolevi Skarén

Koiras pysytteli lähistöllä. Sillä oli tuo tunnusomainen oranssinpunainen rintalaikku, joten se eli ainakin kolmatta kesäänsä. Poikasten synnyttyä isä sieppaili ketterästi peräjäälkeen 4-5 hyttystä, jotka se sitten kerralla vei pesään. Paikalla oli paljon hyttysiä, mutta jostakin syystä ne eivät näyttäneet poikasia ahdistavan. Emot etsivät ruokaa maastakin ja oksilta (pistiäistoukan). Usein ne poikkesivat kuusen rungolla, ehkä hämähäkkijahdissa.

Jos tarkkailija tuli ulos autosta, alkoi heti kuulua koiraan varoitusvihellys *hjii hiih*. Samalla poikaset painautuivat pesään liikkumattomiksi. Hildén ja Linkola (1962) pitivät tätä

ääntä kutsuhuutona ja lyhyttä *drirt drirt*-ritinää varoituksena. Viimemainittua kuulin nyt vain harvoin. Sensijaan sitä kuulee paljon poikasten lähdettyä pesästä, joten se ilmeisesti on niiden yhteysääni toisiinsa ja emoon.

Sitä kuului viimeksi tällä alueella 9.7.2009 nyt löydetystä pesästä noin 300 metrin päästä vanhasta soistuneesta korvesta koiraan varoitellessa lentopoikasiaan ihmisestä.

Löydettyäessä 29.5. pesässä oli neljä valkeata munaa. Seuraavana päivänä oli tullut vielä viideskin, viimeinen. Sen jälkeen naarasto tiiviisti, kunnes 13.6. huomattiin poikaset. Yksi muna jäi kuoriutumatta ja talletettiin Iisalmen luontomuseoon. Yhä 24.7. kaikki neljä poikasta olivat pesässä, mutta 26.7. enää kaksi, ja nekin lähtivät kello 13-14 välillä. Täten koko pesäpoikasajaksi tuli 13 vuorokautta.

Muutaman sadan metrin säteellä tässä kuvastusta pesästä on 15 viime vuoden aikana (1996-2010) tehty havaintoja laulavasta pikkusiepposta. Laji saattaa olla runsastumassa ilmastomuutoksen myötä. Niinpä syyskuussa 2010 Helsingin puistoissa Kaisaniemen kasvitieteellisessä puutarhassa ja Tähtitorninmäellä tavattiin useita yksilöitä (Juha Laaksonen radiossa 25.9.2010). Toisaalta esimerkiksi koko Suomenselän Lintutieteellisen yhdistyksen alueelta ilmoitettiin TIIRA-tietokantaan kesästä 2010 vain kaksi varmistettua pesintää, Keuruulta.

PIKKUSIEPPO PUOLASSA

Koillis-Puolassa on kuuluisa Bialowiezan kansallispuisto, joka sopii mainiosti pikkusieppolle. Seuraavat tiedot perustuvat siellä tehtyihin havaintoihin (Mitrus 2006, Mitrus ja Socko 2004 ja 2008).

Etu-Intiassa talvehtinut pikkusieppo saapuu alueelle huhti-toukokuun vaihteessa, aikaisin 29.4.2000, myöhäisin 7.5.2003. Aikaisin mu-

ninta oli 5.5.2001, myöhäisin 12.6.2003. Vuosina 1977-2003 tutkituista 114 pesäpaikasta kaikki olivat luonnonkoloissa, kuten katkenneen pötkelön huipussa (26.4%), rungon sivukolossa (46.4%) tai irrallisen kaarnan ja rungon välissä (27.3%). Oma pesämme vastasi ilmeisesti lähinnä viimeainittua.

Valtaosa oli etelänvalkopyökissä (*Carpinus betulus*) tai lehmuksessa, keskimäärin viitisen metrin korkeudessa, usein kuolleessa puussa. Vastaavasti Venäjällä ja Liettuassa useimmat pesät ovat olleet tervalepässä tai pyökissä (*Fagus silvatica*). Puolassa vain neljässä tapauksessa samaa pesää käytettiin toistamiseen.

Bialowiezassa pesien tuhoutumisosuus oli suuri. Pesä katsottiin ryöstetyksi, jos se oli tyhjä "liian aikaisin" tai jos siinä oli rikotut munat tai tapettuja poikasia. Peräti 82% pesinnän epäonnistumisista johtui saalistuksesta. Asialla olivat nähtävästi ainakin närhi, tikat, näätäeläimet ja jyräjät. Isän kokemus ei asiaa auttanut: seuratuista vanhojen koiraiden 87 pesästä ryöstettiin 52%, nuorten isien 27 pesästä 27%. Kaiketi sattumasta riippui, osuiko peto paikalle. Näin siitä huolimatta, että pesä on paremmin piilossa kuin vaikkapa harmaasiepon.

Jarmo Yliluoma

Valokuvia kaivataan!

Iisalmen luonnon ystäväin yhdistys täyttää vuonna 2012 60-vuotta. Tarkoitus on tuolloin juhlia perinteikästä yhdistystämme monin eri tavoin. Järjestämme mm. valokuvanäyttelyn tämän vuoden mallin mukaan.

Kuka tahansa voi tarjota kuvia näyttelyä varten. Mielellään digikuvia. Teetämme niistä paperiversion ja kuvan omistaja saa näyttelyn päätyttyä ko. paperikuvan itselleen. Tavoitteena olisi saada aivan tavallisilta näppäilijöiltä

Voitaisiinko pikkusiepon pesintää helpottaa erikoispöntöillä puukiipijän malliin? Siinä voisi olla vaikkapa pari lautaa pötkelöön sidottuna. Saapi vapaasti kokeilla! On kuitenkin muistettava, että keinopesät tulisi sijoittaa mahdollisimman piiloon tai naamioida huomattomiksi, vaikkapa koivun tuohella. Eggers ym. (2005) totesivat, että pesän mestarikätkijä kuukkelikin menettää helposti jälkeläiset, jos metsä on liian harvaa. Asialla olivat lähinnä muut varislinnut, kuten närhi ja korppi.

KIRJALLISUUS

- EGGERS, S., GRIESSER, M., ANDERSSON, T. & EKMAN, J. 2005: Nest predation and habitat change interact to influence Siberian jay numbers. - *Oikos* 111:150-158.
- HILDÉN, O. & LINKOLA, P. 1962: *Suuri lintukirja*. Otava. 2.p. 860 s.
- KOSKIMIES, P. & LEHTINIEMI, T. 2009: Uhanalaiset ja harvalukuiset lintulajit Suomessa 2008. - *Linnut vsk 2009*:36-42.
- MITRUS, C. 2006: The influence of male age and phenology on reproductive success of the red-breasted flycatcher (*Ficedula parva* Bechst.). - *Ann.Zool.Fennici* 43: 358-365.
- MITRUS, C. & SOCKO, B. 2004: Natural nest sites of the red-breasted flycatcher *Ficedula parva* in a primeval forest. - *Acta Ornithol.* 39: 53-57.
- MITRUS, C. & SOCKO, B. 2008: Breeding success and nest-site characteristics of red-breasted flycatcher *Ficedula parva* in a primeval forest. - *Bird Study* 55: 203-208.
- VALKAMA, J. & RAINIO, K. 2009: Rengastusvuosi 2009. - *Linnut vsk 2009*:128-136.

kuvia. Valitsemme saapuneista kuvista n. 40 näyttelykuvaa.

Kuvia voi lähettää luonnon ystävien sähköpostiin 10/2011 saakka: toimisto@iisalmen-luontomuseo.net

Viirupöllöpariskunta kuoli nälkään

Iisalmen Pörsänmäessä lumista kuusikkoa harventaneet metsurit huomasivat kahvitaululla 8.3.2010 erään puun alla sojottavat isot siivet. Siitä löytyi jäätynyt pöllöpari, joiden päälle oli satanut hiukan lunta. Pari päivää varhemmin ne eivät vielä olleet tässä. Kaarlo Toivanen ilmoitti asiasta Luontomuseoon.

Mitään peto- tai ihmisjälkiä ei lumessa ollut. Kookkaampi naaras makasi selällään, rintahöyhenet epäjärjestyksessä. Metrin päässä lojui mahallaan siistiasuinen koiras. Näytti siltä, että linnut olivat tapelleet. Koiraan nokassa ja kynsissä oli naaraan rintahöyheniä. Pian kuitenkin hahmottui toisenlainen kuva. Molemmat olivat epäilyttävän keveitä. Naaras painoi 600g eli se oli menettänyt viirupöllönaaraan keskipainosta 30%. Pienempi (536g) koiras oli ilmeisesti sinnitellyt pitempään, mutta siltäkin oli 25% keskipainosta poissa.

Kun nälkä tulee, isompi on helposti huonommassa asemassa vaatiessaan enemmän ruokaa. Scott'in etelänaparetkikunta menehtyi paluumatkalla - ja ensin kuoli päiväkirjojen mukaan suurin mies. Lintujen ruumiinavaukset vahvistivat nälkiintymisen: tyhjä ruoansulatus-

kanava, rasvakudoksen puuttuminen ja lentoli hasten surkastuminen puhuivat selvää kieltä. Niinpä näyttää siltä, että ensin putosi oksalta naaras. Lähellä ollut koiras on yrittänyt nokkia siitä irti lihaa, mutta epäonnistunut. Naaras oli ilmeisesti viime voimillaan puolustautunut: sen kynsien jälkiä oli koiraan jaloissa.

Viirupöllö tunnetaan paikkalintuna, joka huonona myyrävuonna jättää pesinnän väliin. Tämänkin naaraan munarakkulat olivat yhä aivan pienet, vaikka niiden pitäisi näihin aikoihin alkaa kasvaa.

Kyseinen talvi oli suhteellisen paksuluminen. Se haittaa viirupöllöä, koska se ei osaa lapinpöllön tavoin saalistaa syöksymällä lumeen myyrän perään. Myyräkanta on sitäpaitsi täälläkin monin paikoin romahtanut. Häätätilassa kelpaisi vaikkapa närhikin, mutta niitä ei metsissä talvella liiemmälti ole. Muuten viirupöllö on sopeutunut pohjoisen taigan ilmastoon: sitä tavataan Norjasta Japaniin asti halki Siperian. Tieteellinen nimi *Strix uralensis* tarkoittaa "Uralin pöllö".

Viirupöllöt, kuva: Pertti Kaarakainen

Linnun alkuperäiset pesäpaikat ovat erämetsien piippuke-lopökökelöt, joita enää on hyvin vähän. Pentti Linkola aloitti 1950-luvulla isojen viirupöllöpönttöjen ripustamisen metsiin. Nykyisin monet parit pesivätkin juuri tällaisissa asunnoissa. Telkänpönttökin saattaa kelvata. Asuttu pesä kannattaa kiertää kaukaa, sillä emot voivat olla äkäisiä.

Lintupaikkaesittely – Kihlovirta

Kihlovirta sijaitsee kahden järven välissä, Haapajärven ja Poroveden. Parhaiten sinne pääsee kun nousee Iisalmen ohitustieltä Peltosalmen rampista ylös. Suuntaa sitten kulkunsa Pielaveden suuntaan. Pielavedentietä ajetaan alle 5 km. Kaupan kohdalta käännetään oikealle, Huotarintielle. Tätä ajetaan n. 7 km ja ollaan perillä. Vesistö kuuluu Iisalmen reittiin. Vedet tulevat Kiuruvedeltä ja matkalla on paljon maataloutta ja hajapäästöjä. Tämän takia matala (keskisyvyys 2,2 m) Haapajärvi on hyvin rehevä ja sen tila on välttävä. Usein loppukesästä sinilevää kulkee Kihlovirtaa pitkin puurona Poroveteen.

Kihlovirta jäätyy yleensä keskitalveksi kokonaan. Vain talvena 2008 - 2009 virta on ollut sulana koko talven. Tuolloin 3 laulujoutsenta sinnitteli pimeän ajan yli hengissä onnistuneesti. Aiemminkin joutsenet ovat pyrkineet talvehdemaan paikalla, mutta huonoin tuloksin.

Kihlovirtaa voi tarkkailla kolmesta eri paikasta (kts. piirros):

1. YLÄJUOKSUN KATSELULAVA

Paikalle pääsee kun sillalta ajaa luoteeseen n. 200m. Ensimmäinen tie vasemmalle ja heti vasemmalle kääntyvä tie vie rantaan. Matkaa sinne on 100 m. Paikalta löytyy katselulava, kota, katettu nuotiopaikka ja WC.

2. KIHLOVIRRAN SILTA

3. ALAJUOKSUN RANTA

Paikalle pääsee kun sillalta ajaa luoteeseen n. 200m. Postilaatikoiden kohdalta käännetään oikealle. Tie päättyy asuttuun rakennukseen. Ennen taloa on levennys mihin auton voi jättää. Tästä kävellään rantaan. Talvisin talon seinustalla on ruokintapaikka. Talossa asuu ystävällisiä luontoihmisiä.

Parhaimmillaan Kihlovirta on keväällä. Vir-

Piirros, Kihlovirran kartta

ta vapautuu jäädä yleensä maaliskuun alkupäivinä. Ensimmäiset vesilinnut tulevat puolivälissä kuuta. Enimmillään keväällä joutsenia on ollut reilu 70. Muita varhaiskevään vesilintuja ovat telkkä, tukkakoskelo, isokoskelo, uivelo, sinisorsa, nokikana, kaulushaikara. Niiden jälkeen ilmestyy kurki, kuovi, töyhtöhyppä ja tavi. Huhtikuun puolivälissä tulevat metsähanhet. Yöt ne viettävät alajuoksen luhdassa ja päivisin läheisillä pelloilla. Yksittäisiä heinätaveja tapaa vuosittain. Varsinkin yläjuoksun katselulavalta voi lähietäisyydeltä seurata kaulushaikaran kevättouhuja. Muutenkin lava on erinomainen paikka sillä viereisessä virrassa olevat linnut eivät juurikaan pelkää tarkkailijoita.

Kahlaajia on hiukan vaikeampi löytää, mutta keväällä Kihlovirralla tulee yleensä lähialueista ensimmäisenä metsäviklo ja taivaanvuohi.

Lintujen tarkkailun kannalta paikka menettää merkityksen keväällä siinä vaiheessa kun jää alkaa sulamaan. Jo toukuussa muut yläsavolaiset lintupaikat kerää-

Kihlovirta ei ole hyvä paikka petolintujen muuton tarkkailuun. Näkyvyyttä häiritsevät puut. Sillalta näkee kohtuullisen pitkälle koilliseen mutta sektori on melko kapea. Paikallisenä petolintuina tapaa ainakin seuraavia: ruskosuo-, nuoli-, tuuli- ja varpushaukka, samoin kuin varpuspöllö. Kihlovirran rantapöheikössä pesii pikkutikka ja liito-oravakin on tavattu. Kaulushaikara pesii niin ylä- kuin alajuoksullakin.

Lintupaikkaesittely - Iso-Ahmo

1. POHJOINEN UIMARANTA

2. ETELÄN LAAVU

3. VIITOSTIE

Alkutalvesta Kihlovirralla tapaa yksittäisiä pilkkasiipiä ja mustalintuja. Määrät jäävät melko vähäisiksi. Virta on yleensä viimeinen avoinna oleva sula, mikäli isompia koskia ei oteta lukuun. Joutsenia tapaa tällöin enemmän kuin keväällä. Laulujoutsenet ovat viimeiset lähtijät. Linnut lähtevät yleensä joulukuussa. Vuoden alussa Kihlovirta on myös erinomainen paikka pöllöjen kuunteleluun. Parhaina myyrävuosina voi kuulla 3 pöllölajia samanaikaisesti sillalle: huuhkaja, viirupöllö ja helmipöllö.

The map shows the study area (shaded) in southern Finland. Key locations and roads labeled include Lepokankaantie, Kuopiontie, Honkakoskentie, and Metsäläntie. A scale bar indicates 1000 meters. The study site is located near the intersection of Kuopiontie and Honkakoskentie.

Piirros, Iso-Ahmon kartta

Parhaimmillaan Iso-Ahmo on syksyisin juuri ennen kun järvi alkaa jäätymään (lokakuu). Tällöin järveltä löytyy paljon lintuja verrattuna samaan aikaan muihin yläsavolaisiin paikkoihin. Yleisimmät vesilinnut ovat tällöin telkkä, tukkasotka, haapana, tukka- ja isokoskelo. Linnut oleskelevat mielellään järven ete-

läösissa ja siksi ne parhaiten hallitsee juuri laavulta. Haapanoita on ollut enimmillään loka-kuussa 140. Tukkasotkia ja telkkiä puolet vähemmän. Silkkiuikkuja maksimissaan 20. Myös mustalinnut ovat viehättyneet järveen. Joka syksy niitä tavataan pieninä ryhminä. Suurin parvi on ollut lähes 40 lintua. Myös pilkkasiipiä tavataan mutta selvästi vähemmän, samoin kuin alleja ja uiveloita.

Pertti Kaarakainen

Uudet kotisivut

Iisalmen Luonnon Ystävät ja Luontomuseo saivat uudet kotisivut. Nyt kotisivujen päivitys tapahtuu hyvin nopeasti. Sieltä löytyy Luontomuseon oma osio ja Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistyksen osio sekä Ajankohtaista, jossa päivitämme ns. ajankohtaisia asioita. Josta on helppo seurata esimerkiksi retkistä luennoista ja kaikesta toiminnastamme. Sivuille on myös alleviivattuja linkkejä, paikkoja ja kohteita, joita napsauttamalla pääset helposti ja nopeasti kohteeseen.

Koululaisia ajatellen sivuiltamme löytyy eritasoisia tehtävämonisteita, joita voi tulostaa käyttöönsä ja tulla museolle pitämään oppituntia. Museolta löytyy vastaukset kysymyksiin. Miksei tätä mahdollisuutta voi käyttää myös varttuneemmatkin.

Uusilta kotisivuilta on viimeiset Iisalmen

Kahlaajia ei juurikaan löydä Iso-Ahmolta, koska rannat ovat hyvin heinittyneitä ja niitä on sen takia hankala löytää. Toukokuussa voi satunnaisesti törmätä vesipääskyihin. Niitä tapaa viitostien vieressä olevassa lahdukassa. Kesäisiä havaintoja järveltä on vähän. Merkille pantavaa on se, että uiveloita tapaa järvellä uiskentelemassa kesä-heinäkuussa. Kaulushaikara pesii etelän kortteikossa. Samoin kuin ruskosuohaukka ja naurulokki.

Luontouutiset muutamalta vuodelta. Kokoa-
jan sivut täydentyvät lisää, joten niitä kannattaa käydä tutkimassa silloin tällöin. Sinne on tarkoitus kasata myös valokuvagalleria.

Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistykseen kuuluu tällä hetkellä noin 170 jäsentä. Kotisivuilla on mahdollista lähettää meille päin palautetta tai muutakin viestiä. Toivomme, että ne joilla on käytössään nettipalvelu, lähettäisivät meille oman sähköpostiosoitteensa. Näin voisimme palvella jäsenistöä paremmin esim. tiedottamalla toiminnastamme. Sähköpostiosoitetta ei käytetä kaupallisiin tarkoituksiin.

Kotisivujen osoite on
www.iisalmenluontomuseo.net
Sähköpostiosoitteemme on
toimisto@iisalmenluontomuseo.net

Uudet kotisivut

Herhiläinen

Iisalmen Luontomuseoon toimitettiin ampiaisen, jota sen löytäjä Päivi Kokkonen (Lapinlahti, Varpaisjärventie 555) arveli herhiläiseksi (*Vespa crabro*), kookkaimmaksi Suomen ampiaisista.

Museossa oltiin samaa mieltä. Löytö lähetettiin kuitenkin edelleen Oulun yliopiston biologian laitokselle, jossa määrittäminen vahvistettiin (det. P. Välimäki) ja hyönteinen palautettiin Iisalmen Luontomuseoon. Se on nyt preparoitu museon kokoelmissa.

Herhiläinen ja yleinen ampiainen, kuva Pertti Kaarakainen

Herhiläinen luetaan pistiäisissä (*Hymenoptera*) ”ampiaisvyötäröstään” tunnettaviin yhteiskunta-ampiaisiin (*Vespidae*), joita Suomessa tavataan 12 lajia. Joskus herhiläiseksi myös kutsutulla jättiläispuupistiäisellä (*Urocerus gigas*) ei ole ”ampiaisvyötäröä”.

Suurikokoisuutensa (kuningatar 25–35 mm, työläinen 18–24 mm, koiras 21–28 mm) lisäksi herhiläinen (kuva 1.) on erotettavissa lähisukulaisistaan ruskeankeltaisena – mustaa väriä ei siinä juuri ole. Punaruskeassa keskiruumiissa ei ole muille tyypillisiä keltaisia täpliä. Hyvä tuntomerkki on myös päässä punaruskeiden reunojen ulottuminen verkkosilmien ulkopuolelle.

Yllä mainituilla tuntomerkeillä herhiläinen on jo erotettavissa sitä jonkin verran muistutta-

vasta lähinnä Etelä-Suomessa tavattavasta pensasampiaisesta (*Dolichovespula media*, korkeintaan 24 mm) sekä yläsavolaisille varsin tutusta yleisestä ampiaisesta (*Vespula vulgaris*, 17–20 mm.).

Kaakosta käsin hitaasti yleistyvistä (?) herhiläisistä on toki ilmoituksia ja tiedusteluja tehty Iisalmen Luontomuseolle aiemminkin, mutta yhtään herhiläisyksilöä ei ole toimitettu nähtäväksi. Vielä 1930-luvulla Kaakkois-Suomessa herhiläinen oli tavallinen. Sitten tapahtui taantumista ja luotettavat havainnot herhiläisestä vähenivät 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla muutamiin yksittäisiin. Vuonna 2001 herhiläishavainnot alkoivat lisääntyä, aluksi kaakosta käsin mm. Parikkalasta, jopa Rantasalmelta. Pian se levittäytyy myös Pohjanmaalle, Kainuuseen jne., mikäli edellytyksenä olevat lämpimät kesät jatkuvat. Eräs edellytys ovat myös sopivat pesimäpaikat, esimerkiksi tammet; toki kelpaavat myös yhä useammin rakennusten kolot ja linnunpöntöt.

Mielenkiintoinen laji herhiläinen on. Tämä koskee sen kokoa, lentoa, kovaa ääntä ja tietysti myös pistoa, joka on kivulias, mutta myrkky ei ole yhtä toksista kuin esimerkiksi mehiläisellä. Kaiken kaikkiaan Luontomuseo odottaa yleisöltä lisähavaintoilmoituksia tästä yhä uhanalaiseksi luokitellusta lajista.

Lisätietoja saa esim. Internetistä Google-haulla tai seuraavista julkaisuista:

Saarinen, K., Jantunen, J. & Pekkarinen, A. 2002: Herhiläinen levinnyt Kaakkois-Suomeen vuosina 200–2001 (*Hymenoptera, Vespidae*). *Sahlbergia* 7(1): s. 1–5.

Söderman, G. & Vikberg, V. 2002. Suomen myrkytystiäisten luettelo ja levinneisyys. – *Sahlbergia* 7: s. 41–66.

Teräs I, Jantunen J, Pekkarinen A, Saarinen K, Sorjonen J. 2003: Herhiläisen uusi tuleminen. *Luonnon Tutkija* 107(5): s. 168–176.

Chinery M., 1997. *Euroopan hyönteisopas* s. 242–243.

Ylä-Savon liito-oravat 2008

Vuosittain olemme pyrkineet kartoittamaan tuntemamme liituriesiintymät Ylä-Savossa (Skarén 1979, 2006, 2008). Tähän raporttiin on lisäksi otettu mukaan eräät Iisalmen kaupungin kaavoitus selvitysten paikat (Saastamoinen 2006, 2008). Tarkoituksena on seurata lajin mahdollista taantumista, vakautta tai runsastumista tietyissä pisteissä, jotka eri vuosina ovat olleet mahdollisimman samat. Samalla kirjataan varhemmin tuntemattomat, usein yleisöltä saadut löytötiedot.

Kartoitus perustuu pääasiassa keväällä tai alkukesällä parhaiten erottuviin kellertäviin tai ruskeisiin talviruokapipaniin, joita löytyy pöntöiltä ja suurimpien puiden alta sekä oksilta-kin. Talvella syödään koivun (kellertävät) tai lepän (ruskeat) norkkoja. Yksilölukua ei ulosteiden määristä voi päätellä. Olen nähnyt liituriin yhdeltä istumalta pruiikkasevan kymmeniä pipanoita. Valitettavasti niistä ei ole onnistuttu eristämään eläinten yksilöllistä DNA:ta, vaikka suolen seinämistä irtoaa soluja pipanoihin. Muiden muassa valailla tämä onnistuu (Roman 2006).

Pönttöpaikkojen numeron jäljessä suluissa oleva numero viittaa vastaavaan kortistoon. Sen avulla on nopeinta verrata kyseisen paikan tilannetta varhempiin vuosiin. Koordinaatteja ei yleensä ole toistettu, jos ne näkyvät aikaisemmissa raporteissa. Kuntien lyhennykset ovat ennallaan: IIS=Iisalmi, S=Sonkajärvi, LL=Lapinlahti, KIU=Kiuruvesi, RV=Rautavaara, VIE=Vieremä, VJ=Varpaisjärvi.

A. PÖNTÖT

Pöllöpöntöistä varpuspöllölle tarkoitettuja oli tarjolla 14. Niiden lentoaukko (45mm) kelpaa liituriillekin, etenkin oleskeluun, joskus pesintäänkin. Kaikki ovat *Pteromykselle* sopivassa maastossa. Ne jakautuvat kunnit-

tain: S 7, RV 4, IIS 3 kpl. Pari pönttöä jouduttiin poistamaan vuoden 2007 jälkeen: toinen (103) IIS Iimäeltä avohakkuulta ja toinen (21) LL Löytöpurolta lahonneena. Ne korvattiin kahdella uudella (S ja IIS). Kehnon jyrsijävuoden vuoksi varpuspöllöt eivät näillä pöntöillä asuneet. Myöskään liituri-merkkejä ei nähty. S, Luusassa käpytikka pyöräytti eräseen (135) kolme munaa, jotka kuitenkin hävisivät pian. Monista lähti lentoon talitiaisen poikasia.

Lisäksi oli ripustettu isompia pönttöjä (lähinnä helmipöllölle) 39: S 21, IIS 9, RV 6, LL 2 ja VIE yksi. Näistä vain kahdessa liituri oli käynyt:

1) IIS, Ilomäki (12). Kuten vuotta varhemmin, taas satoja pipanoita 20.3. ja 4.5. sekä pöntön katolla että alla.

2) IIS, Keskimmäinen (2), 35074:70517. Pönttö on ollut paikalla 27 vuotta, mutta harvoin käy *Pteromys*: edellisen kerran 2004, sitä ennen vasta vuonna 1980! Pääasiassa peltojen ympäröimä metsikkö ei ole liituri-ille optimaalinen. Tavallinen orava on pesinyt pöntössä seitsemän kertaa.

Edelliseen kevääseen (2007) verraten liituri oli kadonnut kahdelta pöntöltä: IIS Myllypu-ro (14) ja VIE Pärekoski (82). Yhteensä siis näistä isommista pöntöistä liito-orava oli vierailut $2/39 = 5.1$ prosentissa. Jos varpuspöllöpöntötkin otetaan mukaan, vastaava luku on $2/53 = 3.8\%$. Pöllöt eivät liitureita häirinneet, sillä vain yhdes-sä pöntössä (24, S, Suolahti) pesittiin ($1/39 = 2.6\%$). Pikkuni-säkaskato siis jatkui ja syveni aallonpohjaan, sillä keväällä

2007 helmipö-
löpöntöistä
oli asuttuja
3/38 = 7.9%
(Skarén 2007).

Liituripönttö-

jä oli tarjolla 22 seuraavasti:

	lkm	asuttuja	asutuista %
IIS	10	9	60.0
S	8	4	26.7
LL	2	1	6.7
VIE	1	1	6.7
SOTKAMO	1	-	-
	22	15	100

Edellisenä vuonna kuntien "arvojärjestys" oli sama. Pönttöjä oli 23 (yksi poistettu), niistä asuttuja 12 eli 52.2%, nyt siis 15/22 = 68.2%. Vuosien välinen ero ei ole merkitsevä. (Sotkamo on mukana, koska se on aivan Ylä-Savon rajalla). Sensijaan liituripönttöt olivat selvästi suositumpia kuin pöllöille tarkoitettut. Pääsyy lienee sopiva lentoaukon koko (50mm), joskin ääritapauksissa on pesitty jopa pikkulinnun asuntoon (36mm) tai helmipöllön pönttöön (80mm).

Seuraavassa luetellaan vuonna 2008 asutut liituripönttöt. Järjestysluvun edessä oleva + = asuttu myös 2007.

- +1) (117). IIS, Liitteläntie. 30.3. alkoi ilmestyä pipanoita. 28.4. pesässä oli kolme vastasyntynyttä, joiden kehitystä seurattiin (Skarén 2009).
- +2) (129). IIS, Juhani Ahon museoranta. 5.4. pipania, 24.4. poistettiin kesäkarvaisen oravan muumio.
- +3) (130). IIS, Haukiniemi. Pipania 5.4., ei enää 12.5.
- +4) (139). IIS, Nouvanlahti. Tarmo Saastamoinen tapasi 11.4. aikuisen liiturin erään pöntön sisällä. Niukasti pipanoita. Paikalla on kaikkiaan kymmenkunta pönttöä, jotka lasketaan yhdeksi.
- +5) (121). IIS, Ohenmäki, Saarinen. 9.5. eräässä pöntössä kolme noin viikon ikäistä poikasta. Yhteensä paikalla on kuusi pönttöä.
- +6) (100). IIS, Lammaspuro. 27.4. pipania.
- +7) (135). IIS, Vanha hautausmaa. Pipania 5.4. ja

21.5.

+8) (96). IIS, Kilpivirta. 3.5. pipania pöntön viereisen ison rantahaavan (35126:70519) alla.

+9) (115). VIE, Lepokatti. 18.4. kymmeniä pipanoita. "Nähty talvella".

+10) (119). LL, Välijoki. Pipania 25.4.

+11) (116). S, Luomajoki, pipania 14.5.

+12) (126). S, Sukeva, Iskolan th. Pipania 19.4. ja 16.11.

-13) (127) S, Sukeva, Kohisevanpuro. Pipania 23.4., mutta ei siis 2007.

Seuraavat liituripönttöt pysyivät asumatta, kuten myös 2007:

1) (34b). S, Luusa, Asikkala. 1.5.

2) (78b). S, Sukeva, Huutokoski. Neljä oravan poikaa 19.4.

3) (94). S, Suolahti, Petri. 27.4.

4) (96b). S, Oinasjärvi. 8.6. kimalaisen pesä.

5) (101). LL, Tololantie. 24.4. ei mitään, 12.6. kolme oravan poikaa.

6) (128). SOT, Petäjäkoski. 17.4.

7) (112). IIS, Ilomäki (helmipöllöpöntön 12 vieressä). 4.5. poistin ison mehiläiskennoston vuodelta 2007.

8) (131). IIS, Pihlajaharju. 14.5. poistin tiaispesän, munat syöty.

Uusi liituripönttö (142) ripustettiin 1.6.08 IIS Soinlahteen, Erholzin kesämökin viereen (ks B 8).

B. MUUT LIITURIHAVAINNOT 2008

Pönttöjen lisäksi tutkittiin hakkuilta toistaiseksi säilyneitä vanhojen metsien sirpaleita sekä puistoja ja pihapiirejä isoine puineen, välittämättä mahdollisista liiturille liian pienistä tiaispöntöistä.

Seuraavassa paikan järjestysnumeron edessä + = asuttu myös 2007, - = ei asuttu 2007, ? = ei käyty 2007. Päivämäärä = käyntipäivä.

B 1. Iisalmessa:

+1) Kiviranta, kaupungin puutarha. 16.4. satoja pipania.

+2) Rasinkallio, runsaasti pipania 20.4. Paikan vaiheista katso Skarén 2007 b.

+3) Venakkoniemi. 13.5.

+4) Sirviön havaintometsä. 25.4. (16.11. ei enää pipania).

?5) Antinkallio, W-Iso Iijärvi (3507403:7058155). Paikan löysi kaavoitustyössä Tarmo Saastamoinen. Itse kävin siinä ensi kerran 30.4.08. T.S. huomasi lisäksi hyvän esiintymän hiukan pohjoisempana, lentokentän itäpuolella Moisio ja Toppilan tilojen välissä (Saastamoinen 2006). Itse en ole ehtinyt siellä käydä.

?6) Ohenmäki, NE-Harvanlampi (351307:704028). Toukokuussa 2008 Tarmo Saastamoinen löysi pipania.

+7) Puutarhakylä (35083:70541). 6.5.

?8) Soinlahti, Erholzin kesämökki (35099:70541). Tuhansia pipania 24.5. rantapuiden alla. Haapakolopesästä oli nähty kahden poikasen tulevan 29..5.

?9) Viitaa, Soijinmäki, Luonto-Savo 3519443:7056962). Luontopolun varrella kuusen alla pipania 6.9.

?10) Pihlajajarju Mansikkaniemen lähellä (350941:705381). Tämä on siis eri Pihlajajarju kuin edellä pönttö 131. Tarmo Saastamoisen (2008) raportista.

?11) W-Kilpijärvi, Mäkeläntie (35153:70479). 14.3. pipania isojen puiden alla. "Maisemointi" es-
tettiin. (Saastamoinen 2006, Skarén 2008a)..

-12) Kyllikinniemi (35117:70475). 8.6. pipania rantapuiden alla. Liisa Aminoff ilmoitti, että koko viikon tässä on nähty liituri. "30 vuotta sitten niitä oli useampia, näyttäytyivät pihassa jatkuvasti. Edellinen löytyi 1998 kuolleena rapulta, annettiin Peltosalmen koululle". - Paikalta on Venakkoniemeen matkaa vain noin kilometri.

-13) Taipale, Nerkoonjärven/radan välissä (351559:703958) kissa toi 12.9. revityn yksilön taloon, joka on noin kolme kilometriä SSE Saarisen Ohenmäen liituripönteistä.

-14) S-Kilpijärvi, S-Tähtiniemi (35109:70505). 23.9. iltapäivällä eräs liisi koivuun urheilukentän itäpuolella, ilmoitti Pertti Kaarakainen.

-15) Runni, Uutelantie 12 (34908:70503). Omakotitalon pihalta otettiin 3.10. talteen heikkokuntoinen 128 g uros, joka kuoli pian todennäköisesti aivoverenvuotoon (törmäys?) .

?16) Tervakangas (3512429:7052729). Pipania keväällä Tarmo Saastamoisen raportin (2008) mukaan.

B 2, Asuttuja muualla:

+1) KIU, Rapakkojoki, Teppo Ruotsalainen. Pipania 27.4.

?2) RV, Keyritynmäki ja Kipari. Paljon pipania touko-kesäkuussa, mutta 2007 ei käyty. Todennäköisesti pitkäaikainen asutus: ks Skarén 2000 c.

+3) S, Sukeva, Hietakosken nuotiopaikka. Pipania 23.4. ja 11.6.

+4) S, Holinkallio (35325:70558). Pipania 1.5.08. Tämä vähäinen jäännösesiintymä löytyi 13.5.01.

-5) S, Yömäki (35235:70551). Rajalahden S-rannalla pipania 18.3. muutaman hehtaarin vanhassa metsässä. Yömäki oli varhemmin laajalti vahvaa liiturimetsää, kunnes hakkuut sen silpoivat.

+6) S, Matkusjoki, Venäänkoski, "Myllypalsta" Keski-Kosken lomamökkien vieressä (35214:70816). Pikkuinen rantametsä säilynyt, mutta 10.5. enää 5-

6 pipanaa haavan alla.

Yhteensä näitä ei-pönttöhavaintoja kertyi li-salmesta 16, muualta vain kuusi. Osasyitä lie-nevät tiheämpi asutus = enemmän ilmoituksia, sekä kaavoitustutkimukset.

C. AUTIOITUNEITA PAIKKOJA

Asutut 2007, ei enää 2008:

- 1) IIS, Pihlajajarju, Runnin th. Keväällä 2006 os-tettiin METSO-ohjelmaan 35 hehtaarin komea van-ha metsä. Isojen haapojen alla oli paljon liituripipania. Vielä 2007 niitä löytyi, myöhemmin ei yhtään. Eräs syy lieene viereisen ison lepikon hävitys. (Heinonen-Tanski 2007, Skarén 2006, 2008 b).
- 2) VIE, Pärekoski, helmipöllöpönttö (82).
- 3) S, Sukeva, Huutokoski, liituripönttö (78b).
- 4) SOT, Petäjäkoski, liituripönttö (128b).
- 5) RV, Pahamäki. 17.5. rotossa ei enää pipania.
- 6) LL, Vanhaniemi. Asumaton 5.5.

Jo varhemmin autioituneita:

- 7) IIS, Koivuniemi (351177:705192). Anja Bovel-lan kertoi, että paikalla oli liitureita vielä 1995. Ka-tosivat sittemmin, kun viereisiä kuusikoita hakattiin.
- 8) VJ, Mustanpuro, Petäyskoski. 14.1.2000 20 pi-panaa. Senjälkeen ei mitään, vaikka korpea seuratiin keväisin saukkolaskentojen yhteydessä.
- 9) PIE, Isokoski oli 5.2.08 yhä asumatta hyvästä paikasta huolimatta. Viimeiset pipanat 12.3.04.
- 10) RV, Savolanmäki, Nurmeslahti (35667:70315). Tinto Aaltonen löysi tästä pipania valtakunnallisessa kartoituksessa 12.5.04. Nyt 23.5.08 paikalla oli vain pitkälle vesottunut hak-kuuryttö.

Liito-orava, kuva: Uolevi Skarén

11) RV, Apulaisenmäki (3552069:7049153). Tämä noin 3-4 hehtaarin vanha metsä jättihaapoineen oli aikoinaan loistava liituripaikka (Skarén 1979), joka pelastettiin ympärillä alkaneilta hakkuilta. Sittemmin sitä seurattiin joka kevät lintulaskennan yhteydessä. Viimeinen pipana (vain yksi!) löytyi 10.5.01, minkä jälkeen liituri on pysynyt poissa. Ilmeisesti hakkuilta säästynyt alue oli liian pieni. Ympäroivien nuorten metsien vartuttua siitä voi tosin muodostua uuden populaation tärkeä ydin.

Apulaisenmäen lähellä, kolme kilometriä SW, VJ Papiinmäellä vanhassa metsässä oli vielä 19.5.02 liitureita. Alue ilmoitettiin myös metson soidinpaikkana "alue-ekologiseen" suunnitelmaan, mutta tuhoutui silti hakkuissa.

12) LL, Löytöpuro. Kasoittain pipania 18.4.00, viimeiset 20.1.01. Silti ainakin lähimetsä hakkaamatta.

13) S, Sukeva, Jyrkänkoski. Viimeiset pipanat 16.1.00.

14) S, Konttipuro, helmipöllöpönttö (29). Viimeksi asuttu 2006.

15) S, Petäys, Harvan th. Helmipöllöpönttö (28). Viimeksi asuttu 2000.

16) S, Petri, liituripönttö (94). Poikaspesä 2001, siten ei mitään.

17) S, Oinasjärvi, helmipöllöpönttö (33). 29.4.01 kasoittain pipania, sen jälkeen asumaton.

Liito-orava vauhdissa, kuva: ?

D. POHDINTA

Julkisuudessa ovat sekä maallikot että tutkijat esittäneet mielipiteitään Suomen liito-oravakannan koosta. Edellisistä esimerkkinä on Erkki Timosen (Savon Sanomat 16.11.08) kir-

joitus, jonka mukaan liiturin, "tuon mulkosilman" uhanalaistajat pitäisi haastaa käräjille. Ilpo K.Hanski (2006) esitti menetelmän, jolla saataisiin kuva koko Suomen kannasta. Maastossa käytiin 10022:lla yhdeksän hehtaarin koeruudulla, mikä vastaa vain 0.72% kangasmaiden ja korprien pinta-alasta. Asuttujen ruutujen perusteella laskettiin Suomen liito-oravanaaraiden määräksi 134800-151300, pyöristettynä 143000. Teoriassa uroksia pitäisi olla saman verran.

Sulkava ym. (2008) testasivat metodia hyvin tutkitulla sadan neliökilometrin alueella. Pöntöiltä pyydetty korvamerkittiin, jolloin saatiin mahdollisimman tarkka yksilöluku. Hanskin metodilla olisi tulos samalta alueelta ollut 2-3 kertaa suurempi. Hanski puolustautui (2008), mutta myönsi, että metodissa olisi parantamisen varaa.

Arviointeja vaikeuttaa se, että liiturikantamme ei ole tasaisesti jakautunut. On ilmeistä, että rauhoituksesta huolimatta laji joutuu väistymään etenkin taajamien ulkopuolelta. Edellä on mainittu useita esimerkkejä hakkuiden vaikutuksista. Liiturien kannalta tilannetta pahentavat monet seikat. Tuoreena esimerkkinä on loppuvuosi 2009, jolloin hakkuista kannustettiin 50% verohelpotuksin. Koko seuraavan vuoden etu oli vielä 25%. Kun lisäksi kova talvi helpotti korjuuta, moni vanha metsä lähti tukkiauton kyytiin. Ylä-Savossa sellaisia oli esim. RV Tervalammen lähellä (3554167:7051440) uljas sammalmattokuusikko, monivuotinen kanahaukan pesäpaikka. Samanlainen aukko ilmestyi S, Luomajolle (3554167:7051440).

Ei ihme, jos liito-oravat alkavat hakeutua taajamiin, kuten Iisalmeen. Siellä 60% kaikista vuonna 2008 asutuista liituripöntöistä oli kaupungin alueella. Sama suuntaus näkyy ei-pönttöpaikoissa, joista tuona vuonna löytyi asuttuina Iisalmissa 16/22 eli 72.7% muiden kuntien osuuden ollessa siis 27.3%. Erot ei-

vät tosin ole vielä tilastollisesti merkitseviä. Taajamissa, kuten hautausmailla, puistoissa ja omakotitalojen pihoilla sekä ennenkaikkea rannoilla säilyvät parhaiten isot puut: haavat, koi-vut ja kuuset. Uhkana on muotisuuntaus "maisemointi", jolla naamioidaan näidenkin viimeisten mohikaanien tappo "ympäristölle vaarallisina". Tässä on hätävarjeluksen maku. Katsokaa vanhan hautausmaan jättikuusia: tuntuuko siltä, että ne kaatuvat niskaan?

Toinen taajamien vaara on kissa. Esimerkiksi Taipaleessa eräs kulkukatti oppi väijymään liituria sakean pihakuusen alla. Palatessaan retkiltään kyseiseen puuhun (jonka pöntössä se asui) *Pteromys* tapansa mukaan tulla läpsähti alarunkoon. Kissa iski, kun otus oli hetken paikoillaan ennen ylös kiipeämistä.

Mitään kovin järkyttävää, äkillistä muutosta ei Ylä-Savon kannassa kuitenkaan viime vuosina tunnu tapahtuneen. Niinpä 75 vuosittain tarkastetusta liituri- ja pöllöpöntöstä oli asutuja 26.7% (2006), 25.3% (2007) ja 24.0% (2008). Aika näyttää, onko kanta vakaa vai hiljalleen laskeva.

E. LÄHTEET

HANSKI, I.K. 2006: Liito-oravan *Pteromys volans*

Suomen kannan koon arviointi. Raportti, Ympäristöministeriö, Helsinki. 35 s.

-"- 2008: The difficulty of getting accurate and precise estimate of population size: a response to Sulkava et al. - Ann.Zool.Fennici 45: 536-538.

HEINONEN-TANSKI, H. 2007: Runnin Pihlajaharjulta vanhaa metsää suojelualueeksi. - KLYY-tiedote 27 (1): 13-14.

ROMAN, J. 2006: Deep doo-doo. - New Sci. 23/30.12.2006: 54-57.

SAASTAMOINEN, T. 2006: Liito-oravaselvitys (*Pteromys volans*) Iirannalta, Soinlahdesta, Lapin niemestä, Tervakankaalta sekä Kilpijärven länsirannalta touko-kesäkuun 2006 aikana. Moniste. 10 s.

-"- 2008: Liito-oravakartoitus Iisalmen Pihlajaharjussa, Tervakankaalla ja Ohenmäessä. Moniste. 8s. SKARÉN, U. 1979: Liito-oravan esiintymisestä ja talviravinnosta Pohjois-Savossa. - Luonnon Tutkija 82: 139-140.

-"- 2006: Ylä-Savon liito-oravat keväällä 2006. - Iisalmen Luontouutiset, s. 12-18.

-"- 2007a: Ylä-Savon pöllöistä 2007. - Iisalmen Luontouutiset, s. 16.

-"- 2007 b: Tapaus Rasinkallio. - Iisalmen Luontouutiset, s. 13.

-"- 2008 a: Kilpijärven länsirannan liito-oravat. Raporttimoniste. 1 s.

-"- 2008 b: Ylä-Savon liito-oravat 2007. - Iisalmen Luontouutiset, s. 20-23.

-"- 2008 c: Keyritynmäki suojeltava. - Iisalmen Luontouutiset, s. 11-12.

-"- 2009: Liito-oravan poikaskehitys. - Iisalmen Luontouutiset, s. 19-21.

SULKAVA, R., MÄKELÄ, A., KOTIAHO, J.S. & MÖNKÖNEN, M. 2008: Difficulty of getting accurate and precise estimates of population size; the case of Siberian flying squirrel in Finland. - Ann.Zool. Fennici 45: 521-526.

Liito-orava oksalla, kuva: Uolevi Skarén

Ylä-Savon liito-oravat 2009

Liito-oravan pönttö,
kuva: Jarmo Yliluoma

Entiseen tapaan on kannan kehityksen seuraamiseksi tarkastettu tietyt vakiopisteet. Samalla on merkitty muistiin eräitä ennestään tuntemattomia esiintymiä. Menetelmät ja lyhenteet ovat samat kuin vuosi sitten. Uusien paikkojen koordinaatit on katsottu Kansalaisen Karttapaikasta.

A. PÖNTÖT

Pöllöpöntöistä oli varpuspöllölle tarjolla 14: Sonkajärvellä 6, Rautavaaralla 4 ja Iisalmissa 4. Liituri oli vieraillut seuraavissa:

1) (108). S, Sukeva, Kohisevanpuro. Tosin pöntön vieressä oli vasta syksyllä pipanoita: 21.10. ja 20.11.

2) (140). IIS, Kihlovirta 3. Katolta poistettiin 6.4. pari pipanaa. 27.6. sisällä oli ad. ja katolla 6-7 ulostetta. 30.7. pöntöstä poistettiin ehkä juuri tuon yksilön muumio. 16.11. ei merkkejä.

3) (107). IIS, Runni, Saarikoski. Pipanoita 24.2. ja

14.4. Ad sisällä 16.11. Yllättäen 20.5. pesässä emo ja kolme isoa, noin neljän viikon ikäistä poikasta.

Pöntön edellinen tarkastus oli 14.4., jolloin heitin pois loput, haisevat varpuspöllön varastoraadot alusnaavoineen ja panin tilalle litran puhdasta sahanpurua. Pian tämän jälkeen emo oli tähän tuonut naavaa ja synnyttänyt (tai ainakin muualta siirtänyt) noin 23.4. nuo kolme juv., jotka olivat pesässä isoina vielä 27.5., mutta 3.6. pönttö oli tyhjä. Lentoaukko on vain 45 mm.

Tämä pönttö toimi varpuspöllön saalisvarastona talvella 2008-2009 (Skarén 2009). Koska paikalla näytettiin kilpailtavan asunnosta, ripustimme syyskuussa 2009 siitä sadan metrin päähän uuden, liiturille tarkoitetun pöntön (145). Heti 16.10. sen naavoissa istuikin ad, arvattavasti onnellisena surkeassa tihkusadesäessä.

Ajoitus oli osunut nappiin, sillä saman puun alla oli juuri pudonnut vettynyt oravan risupesä, jonka naavoissa oli useita liiturin pipanoita. Tämä oli samalla ensimmäinen oma havainto siitä, että *Pteromys* käyttää näitä pesiä, joita pudonneina kannattaisi tutkia useammin. Liituri oli nyt siis hyväksynyt käyttöönsä $3/14 = 21.4\%$ varpuspöllöpöntöistä (vuotta varhemmin ei yhtään). Pöllö itse pesi vain yhdessä, RV Kortimomäellä (118): 26.5. emo hautoi kuutta munaa. Niistä ilmeisesti yksi jäi kuoriutumatta, sillä 21.6. pesässä oli vain viisi isohkoa poikasta. Lisäksi varpuspöllö oli varastoinut yhteen liituripönttöön (78 b, S, Huutokoski) neljä metsämyyrää, jotka poistettiin 24.4.

Helmipöllöpöntöistä (n=41) oli Sonkajärvellä 21, IIS 12, RV 6, VIE 1 ja LL 1. Pöllö ainakin yritti pesintää viidessä ($5/41 = 12.2\%$)

vastaavan luvun ollessa vuotta varhemmin $2/39 = 5.1\%$. Tämä heijastaa paikallisia myyräpesäkkeitä, joista huolimatta vuosi 2010 näyttää aallonpohjalta. - Pöllön nyt asuttamat:

- 1) (82). VIE, Pärekoski. 27.4. 2m + 5 hyvin pientä juv.
- 2) (90). S, Pyöreänlampi. 7.5. 5m.
- 3) (33). S, Oinasjärvi. 3.7. pois 5 hautomatonta m.
- 4) (2). IIS, Keskimmäinen. 29.4. 5 pientä juv.
- 5) (88) IIS, Vehkasuo. 2.5. 5m.

Näistä isommista pöntöistä liituri oli taas käynyt vain kahdessa ($2/41 = 4.9\%$) vastaavan luvun oltua vuonna 2008 $2/39 = 5.1\%$. Kaikista pöllöpöntöistä liituri oli nyt käynyt $2/55 = 3.6\%$ (v.2008 3.8%).

Seuraavissa helmipöllöpöntöissä liituri oli nyt käynyt:

- 1) (78). S, Sukeva, Huutokoski. 24.4. yksi pipana (vuotta varhemmin ei yhtään).
- 2) (12). IIS, Ilomäki. Jälleen katolla kasoittain ulosteita, joita poistettiin 25.4. peräti 3486 kpl!. Silti läheiset liiturille tarkoitetut pöntöt (112 ja 141) pysyivät asumatta.

Muutamissa näistä isommista pöntöistä oli oravan pesärisuja, mutta vain yhdessä (S, Aitokoski, 77) pojat: 7.5. vantteria, mutta yhä sokeita juv. Pesälle päästäkseen emon oli met-

sästä kuljettava vesottunutta hakkuuaukeaa 200m tälle yksinäiselle puulle. Lisäksi etenkin varpuspöllöpöntöissä pesi talitiaisia, joskin monet hylättiin ilmeisesti kylmyyden takia jo munavaiheessa. IIS Valkiamäellä viirupöllöpöntössä (97) pesi taas telkkä. S, Iho-tunpäässä (60) samanlaisessa pöntössä viirupöllö hautoi turhaan kahta vesimunaa.

Liituripöntöt jakautuivat seuraavasti:

	lkm	asutut	asutuista %
IIS	11	7	53.8
S	7	3	23.1
LL	2	2	15.4
VIE	1	1	7.7
SOT	1	-	-
	22	13	100

Täten liituri oli vierailut $13/22 = 59.1$ prosentissa näistä pöntöistä vastaavan luvun oltua vuonna 2008 $15/22 = 68.2\%$. Kaikista pöllö- ja liituripöntöistä *Pteromys* oli käynyt $18/77 = 23.4$ prosentissa. Määrä oli jokseenkin sama (24.0%) kuin vuotta varhemmin. Näissä laskelmissa on lähekkäin sijoitetut liituripöntöt laskettu yhdeksi: Ilomäellä 112+141, kaupungin puutarhassa 143 a+b, Lammaspurolla 95+100, Ohenmäellä Saari-sen viisi kpl, Nouvanlahdella samoin.

Liito-oravan kotimetsä, kuva: Uolevi Skarén

Liito-oravan ruokavarasto,
kuva: Jarmo Yliluoma

Seuraavassa asutut liituripönttöt 2009. Järjestysnumeron edessä + = asuttu myös 2008, - = ei asuttu 2008. Pip = pipanoita.

+1) (100). IIS, Lammaspuron uusin pönttö. 1.5. pari pip. (Vanhoille, 95, ei kiivetty lahojen oksien takia, mutta pip ei niiden luona ollut).

+2) (117). IIS, Liitteenlantie. 28.4. pip, 26.5. ad uros (?) sisällä.

+3) (121). IIS, Ohenmäki, Saarinen. 6.5. kaksi poikuetta kehityksessä. Niitä seurattiin 20.5., 27.5. ja 3.6.

+4) (129). IIS, Juhani Ahon museoranta, oma pönttö. 27.4. pip lähellä.

+5) (139). IIS, Paloisvuori-Nouvanlahti, 8.5. pip ja ad sisällä.

+6) (143a). IIS, SW-kaupunginpuutarha, Aaron pihtakuusipönttö. 24.4. pip. (Tämä luettiin katotomana vuotta varhemmin "muihin havaintoihin").

+7) (96). IIS, Kilpivirta. 24.4. pip läheisen haavan alla.

-8) (85a). S, Sukeva, Raudanjoki, Kaapinkoski. 1.5. katolla 20 ja rantapuiden alla 200 pip.

+9) (126). S, Sukeva, Iskolan th. 1.5. pip.

+10) (127). S, Sukeva, Kohisevanpuro. 23.4. pip lähellä.

-11) (101). LL, Tololantie. 24.4. ad uros (?) sisällä.

+12) (119). LL, Välijoki, 2.5. pip.

+13) (115). VIE, Lepokatti, 27.4. pip.

Vuoden sisällä autioituneita pönttöjä:

-(2). IIS, Keskimmäinen. Nyt helmipöllöpesintä.

-(130). IIS, Haukiniemi. Aaron liituripönttö pysyi asumatta.

-(116). S, Luomajoki, Pera. Alue rauhoitettiin 2009 (Karakainen ym 2009).

Seuraavat pöntöt ovat pysyneet asumatta 2008 ja 2009, mutta varhemmin liituri on niillä vieraillut: ks Skarén 2010. Aeg = helmipöllöpönttö, Pt = liituripönttö:

-(14). IIS, Myllypuro, Aeg.

-(131). IIS, Pihlajajarju, Runnin th, Pt.

-(112), IIS, Ilomäen 2 Pt pönttöä.

-(128). SOT, Petäjäkoski. Pt.

-(82). VIE, Pärekoski, Aeg.

-(34b). S, Luusa, Asikkala. Pt.

-(94b). S, Suolahti. Pt.

-(96b). S, Oinasjärvi, Aeg + Pt.

B. MUUT LIITURIHAVAINNOT. (+/- = TILANNE 2008, ? = EI KÄYTY 2008).

B1 Entisiä paikkoja Iisalmissa

+1) Kiviranta, kaupungin puutarha. 24.4. ja 25.4. satoja pip mm vedenpuhdistamon lähellä.

+2) Rasinkallio. 28.4. pip. Viirupöllö pesii taas vaikiopökölössään, kanahaukan pesässä korppi.

+3) Venakkoniemi. Pääsiäisenä pip keskiosassa, 24.4. ei N-kärjessä.

+4) Sirviön havaintometsä. 3.5. vakiojättikuusen alla 20 pip.

+5) Antinkallio, W-Ii. 27.4. vain jättikuusen alla 40-50 pip.

+6) Puutarhakylä. 27.4. pip.

+7) Soinlahti, Erholz. 27.4. satoja pip.

+8) Kyllikinniemi. 24.4. pip.

?9) Ohenmäen varikko. 6.5. jättikuusen alla 30 pip.

+10) Runni, Punnanranta, Luupujoki (34912:70560). 15.7. pip rantapuiden alla, "asunut kymmeniä vuosia". Unto Niskanenkin joskus kertoi tästä. "Vastaava metsälö on alempana, rautatiesillan N-puolella joen samalla eli itärannalla".

B2. Entisiä paikkoja muualla

+1) KIU, Rapakkojoki, Teppo Ruotsalainen. 6.5. pip vakiopuiden alla.

+2) RV, Keyritynmäki ja Kipari. 18.5. kohtalaisesti pip.

+3) S, Sukeva, Hietakosken nuotiopaikka. 7.5. pip.

+4) S, Holinkallio. 3.5. pip.

-5) LL, S-Vanhaniemi. 15.5. muutama pip (asumaton 5.5.08).

Autioituneita:

1) S, Matkusjoki, Venääkoski. 7.5. ei enää pip (viimeiset 2008).

2) S, Yömäki, itä-Rajalahti. 21.5. ei enää pip (-"-)

3) S, Sukeva, Haapakoski. 16.4. Tornaattori oli hakannut vanhaa rantametsää, mm. ylipaksuja mäntyjä. Paikalla oli liiturin lumijälkiä alkuvuonna 2007, enää ei mitään.

4) SOT, Petäjäkoski. Pt pönttö 128; ei mitään 14.5.

5) RV, Pahamäki. 14.5. ja 22.6. katsottiin Aeg pönttö 122 ja vakiohaavat: ei mitään. Autio jo 2008.

6) PIE, Isokoski. 21.11. ei pip.

7) VIE, Pärekoski. Aeg pönttö 82: 27.4. ei pip. (mutta helmipöllö pesi).

8) IIS, Pihlajaharju/Runnin th. 4.5. Pt pönttö 131 + vakiopuut, sekä 27.5. alueen N-osa: ei mitään.

9) RV, Apulaisenmäki. 23.5. vakiopuiden alla ei pip.

B3 Uusia paikkoja:

1) S, Laurinharju Ison ja Pienen Laurinlammen välissä, 3523:7063. 3.5. risteilimme paikalla: 25 ha hyvää järeää sekametsää, ml isoja haapoja, joiden tyvet katsottiin: ei pip. Vasta 30.5.09 löysin S-kärjestä muutamia pip. Aluetta esitettiin rauhoitukseen, mutta Pohjois-Savon Ympäristökeskuksen mukaan omistajan olisi pitänyt tehdä esitys.

2) S, S-Saukkosuo Sukevalla, 35248:70876. 28.3. liituri oli tupsahtanut Raudanjoen rantapenkkaan,

loikkinut 4-5m ja noussut puihin. Avohakkuun ja joen väliin on tässä jätetty kapea metsäkaistale. Periaatteessa sitä pitkin pitäisi päästä joen vastarannalla oleville tutuille liituripaikoille eli Kaapinkoskelle (Pt pönttö 85a) sekä Hietakosken nuotiopaikalle, jotka on edellä mainittu.

3) S, Itä-Sukevanjärvi, Haukiniemi, Huutolahdentie 230, 35188:70883. 1.10. kesämökin vieressä 10 isoa rantakuusta, joista lähinnä laituria olevan kaarnan rakosissa säilynyt muutama edellistalvinen pip. Ei pönttöjä. Vieressä metsitetty pelto, jossa 15m koivuja ja joitakin leppiä. - Tästä pari km SE on Huutokosken Pt pönttö 78b.

4) LL, Pällikäs, 35323:70372. 2.9. kylätieltä löytyi tuore 125g ad naaras, kaiketi lievästi autoon törmänneenä. Samasta paikasta myös viisi vuotta sitten yliajettu liituri.

5) KIU, Hautajärvi, Vintturinniemi, 34828:70547. Toukokuussa 2008 pip kuusten alla (Sorvari ym 2009).

6) KIU, S-Kangasjärvi, 34695:70462. Toukokuussa 2008 pip haapojen alla (Sorvari ym 2009).

7) IIS, Soinlahti, Puronpenkka, 35120:70584. Ympäristökeskus tutki keväällä -08 tämän noin 10 ha alan vanhaa metsää, jossa ei ole pönttöjä. Myös Tarmo Saastamoinen (21.5.) löysi paljon pipania. Itse kävin paikalla 6.7., jolloin pip olivat jo hävinneet. Lähellä asuva Olli Vallila kertoi, että paikalla oli ollut liitureita ainakin viisi vuotta.

8) IIS, Nerohvirta, Akkomäentie/Jokisen iso puutarha, 351056:704 1962. Pikku hirsiaitan hyllyllä oli 17.6. halkaisijalta 20cm tappurapallo, josta kai- vettaessa lähti emo ja kaksi isoa, valmista juv. Talonväki ei ollut tässä ennen liitureita huomannut.

9) IIS, Taipaleenrannantie 7, 35156:70403. Salme Partanen löysi omakotitalonsa pihalta ilmeisesti kissan tappaman 120g ad uroksen. Paikka on 5-tien ja W-Kirmanjärven välissä. Kävimme 20.5.: pihalla kolme isoa kuusta, joista kahdessa pönttö, alla pipania. Yhteen tehtiin nostokatto. Isännän mukaan "liitureita on tästä N pitkin Kirmanjärven koko W-rantaa pihossa" (siis aina Ohenmäkeen, Saarisen pöntöille asti). 5-tien vastapuolella, 400m päässä ad vieraili 21.6. toisen omakotitalon pihassa, josta ei kuitenkaan löytynyt pip 26.6.: ohikulkija?

10) IIS, Porovedentie 700, 3504 398:7051411. Omakotitalon rappujen edestä löytyi 3.8. nuori 90g naaras juuri kuolleena (lämmen). Purtu hengiltä, asialla taas ilmeisesti kissa. "50 vuotta asuttu tässä näkemättä liituria".

11) RV, Hankamäki, 35731:70281, eli Nurmes-Kuopio th:sta kilometri Rautavaaralle päin.. Hannu Hyvärinen kertoi 22.2. että paikalla asui liitureita vielä jokunen vuosi sitten. Metsähallituksen hakkuiden edellä oli ollut liiturikatselmus. Jätettiin suoja-alue (koko?), mutta pariin vuoteen ei liitureita enää ole näkynyt.

*Liito-oravan pipanoita,
kuva: Jarmo Yliluoma*

C. POHDINTA

Mitään järkyttäviä muutoksia ei kuluneen vuoden aikana näytä Ylä-Savon liito-oravakanassa tapahtuneen. Uusia esiintymiä on paljastunut, mutta toisaalta vanhoja autioitunut. Pöllö- ja liituripönttöjen asutusprosentilla mitaten saattaa meneillään olla hidas lasku:

2006: 26.7
2007: 25.3
2008: 24.0
2009: 23.4

Vuosittain on tutkittu samat 75 (2009 77 kpl) pönttöä, käytännössä samoilla paikoilla. Vanhojen metsien kiivas hakkuu supistaa väistämättä liiturien elintilaa. Ilmeisesti siksi ne hakeutuvat pihapiireihin, joissa on vankkoja puita, usein pönttöjäkin. Teoriassa tämä "hakeutuminen" voisi olla näennäistä eli johtua vain otuksen helpommasta ilmitulosta. Kuitenkin monet näinä vuosina dokumentoidut tapaukset osoittavat muuta.

Jos lasketaan yhteen kahden viime vuoden (2008 ja 2009) liiturihavaintopaikat (n=79),

niistä oli Iisalmessa 49 eli 62.0% ja muissa kunnissa 30 (38.0%). Tämä ero on merkitsevä ($X^2 = 4.10$, $P < 0.05$), mikäli odotetaan 1:1 jakaumaa.

Asutuksen parissa liitureita odottavat uudet vaarat, ennen kaikkea kissat ja koirat, sekä paikoin liikenne. Suoranaista vainoa ihmisten taholta ei ole ilmennyt. Metsissä sekin on mahdollista pelättäessä mahdollisia rauhoitus-toimenpiteitä. Enää on tarjolla niukasti luonnonvaraista, hyvää liituribiotooppia: Rautavaaralla etenkin Keyritynmäki ja Kipari, Sonkajärvellä Sukevalla Raudanjoen rannat, Iisalmessa Rasinkallio, Lammaspuro ja Soinlahden Puronpenkka, Lapinlahdella Välijoki ja Vanhaniemi, tärkeimpiä mainitakseni. Reservissä liiturien paluuta odottavat Sonkajärven Laurinharju ja Iisalmen Pihlajaharju Runnin th lähellä.

D. LÄHTEET

KAARAKAINEN, P. & SKARÉN, U. 2009: *Sahinniskan metsän rauhoitus*. - Iisalmen Luontouutiset, s. 26.

SKARÉN, U. 2009: *Varpuspöllön talvivarastoista 2008-2009*. - Iisalmen Luontouutiset, s. 22-23.

SKARÉN, U. 2010: *Ylä-Savon liito-oravat 2008*. - Iisalmen Luontouutiset, s. 17-21.

SORVARI, V.-M. & RAJAMÄKI, R. 2009: *Kalliojärven-Toiviaisjärven-Hautajärven seudun luonto- ja maisemaselvitys*. Kiuruveden kaupunki. 57 s.

Pertti Kaarakaiselle tunnustus

Kauppaneuvos A. E. Aminoffin rahasto on myöntänyt 14.12.2010 luontomuseonhoitaja Pertti Kaarakaiselle stipendin Iisalmen kulttuurielämän eteen tekemästä arvokkaasta työstä.

Perusteluissa todetaan mm. että Pertti on toiminut vuodesta 1988 lähtien Iisalmen Luonnonystävissä erilaisissa tehtävissä ja vuodesta 2001 lähtien luontomuseonhoitajana. Hän on harrastukseensa hyvin sitoutunut. Museossa käy vuosittain useita tuhansia kävijöitä.

Erittäin merkittäviä ja elämyksiä tuottavia käyntejä retket luontomuseoon ovat pienille lapsille ja koululaisille. Se antaa tukea ja tietoa eläinten, kasvien, luiden, nahkojen, kallojen ja erilaisten näyttelyjen tunnistamisessa ja opiskelussa. Luontomuseo onkin yksi Kulttuurikeskuksen kiinnostavimmista käynti- ja tutustumiskohteista.

Onnittelut Pertille!

Pertti Kaarakainen

Ostoksille luontomuseoon

Luontomuseossa on pieni luontokauppa, josta voit ostaa talvilinnuille auringonkukan siemeniä ja kauraa. Itämaista luonnonmukaista pesuainetta jauheena tai kokonaisena löytyy myös.

Kauniita luonnonaiheisia postikortteja saa edullisesti. Luonnonystävänä on hyvä muistaa lintuja. Museolla on myytävänä lintulautoja sekä linnunpönttöjä. Kaikki tuotteet myydään omakustannushintaan. Kannattaa käydä ostoksilla ja samalla tulla tutustumaan museoomme.

LEHDEN JULKAISIJA:

Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistys ry

YHDISTYKSEN OSOITE:

Iisalmen luontomuseo
Kirkkopuistonkatu 9
74100 IISALMI

SÄHKÖPOSTI:

toimisto@iisalmenluontomuseo.net

KOTISIVU:

www.iisalmenluontomuseo.net

ISSN 0780-8828